

VOJENSKO-POLITICKÁ ČÁST

O VZTAHU POLITICKÉ EKONOMIE K VOJENSKÉ VĚDĚ

Kapitán RSDr Josef Tauchman

Poznámka redakce:

Redakce Vojenské mysli zařazuje do tohoto čísla první článek zabývající se otázkou politické ekonomie ve vztahu k vojenské vědě. Jde o úvodní článek, v němž se autor pokouší objasnit především základní otázku vztahu politické ekonomie k vojenské vědě.

V sovětské vojenské odborné literatuře se věnuje této tematice velká pozornost. Vojenská mysl takové články dosud téměř neotiskovala. Proto budou do příštích čísel zařazovány další články, v nichž budou otázky politické ekonomie ve vztahu k vojenské vědě dále rozvíjeny. Redakce vyzývá čtenáře Vojenské mysli k diskusi k obsahu tohoto článku a k ekonomickým problémům zajištění obranyschopnosti naší země.

*

X. sjezd Komunistické strany Československa zhodnotil úspěchy v budování naší armády — nové armády, schopné po boku slavné Sovětské armády plně ochránit výsledky práce našeho lidu. Pracující lid, strana a vláda zabezpečily naši armádu vším potřebným pro její další výstavbu — od nejmodernější bojové techniky až po vybudování nových vysokých škol. X. sjezd Komunistické strany Československa zároveň před námi vytyčil úkol — „Neustále posilovat obranyschopnost země, vést všechny lid ke zvyšování politické bdělosti“.¹⁾ Nyní, kdy naše armáda je dostatečně materiálně zabezpečena, kdy je kádrově zabezpečen její důstojnický sbor, vystupuje v dalším posilování obranyschopnosti naší země ještě více do popředí zvyšování odborné a politické úrovně důstojnického sboru. Podmínkou zvyšování odborné a politické úrovně důstojnického sboru je rozvoj vojenského středního a vysokého školství. Další podmínkou je, aby každý důstojník neustále zvyšoval své vzdělání samostatným studiem.

Naši velitelé a političtí pracovníci by měli daleko více studovat válečné zkušenosti, zejména Komunistické strany Sovětského svazu a Komunistické strany Číny, zevšeobecněné v pracích J. V. Stalina, Mao Ce-tunga, K. J. Vorošilova, N. A. Bulganina a jiných velkých vojevůdců. Naši velitelé a političtí pracovníci by měli daleko intenzivněji studovat sovětskou vojenskou vědu, odhalující objektivní zákony vzniku a průběhu válek.

Také obsah naší Vojenské mysli byl doposud zaměřen vedle některých úzce speciálních problémů téměř výhradně na otázky vojenského umění a opomíjel zejména otázky politické ekonomie ve vztahu k vojenské vědě.

¹⁾ X. sjezd Komunistické strany Československa, Projevy a dokumenty, Nová Mysl číslo 7/1954, str. 701.

Avšak „Vojenská věda zahrnuje kromě otázek vojenského umění také otázky hospodářských a morálních možností země...“ říká maršál Sovětského svazu N. A. Bulganin.²⁾ Proto nestačí, zabýváme-li se studiem jen otázek vojenského umění. Je třeba proniknout do hloubky celého souhrnu otázek vojenské vědy, poznat vojenskou vědu. Maršál Sovětského svazu N. A. Bulganin říká dále: „Poznat vojenskou vědu znamená poznat nejen způsoby vedení války, t. j. vojenské umění, nýbrž znát a mít na zřeteli hospodářské a morální možnosti jak vlastní země, tak i země nepřítelovy.“³⁾ Zkušenosti z posledních válek, zejména sovětské zkušenosti z Veliké vlastenecké války, zkušenosti z bojů čínského, korejského a vietnamského lidu, dokazují čím dál tím jasněji, že odtrhování čistě vojenských prvků a plánů od hospodářských a morálních možností země vede k neúspěchu, k porážce, a naopak, že harmonické využívání vojenských, hospodářských a morálních možností země vede k vítězství.

Mít na zřeteli hospodářské a morální možnosti země předpokládá znát dokonale tyto možnosti. Klíčem k poznání zejména hospodářských možností vlastní i nepřítelovy země je hluboké studium politické ekonomie. A právě studium politické ekonomie je zejména našimi veliteli nejvíce zanedbáváno, přestože význam studia vojenských věd i politické ekonomie byl v poslední době i v samé armádě několikrát zdůrazňován vedoucími činiteli strany a vlády zejména v projevu s. Novotného při otevření Vojenské politické akademie v Praze v říjnu 1953 a v projevu presidenta republiky Antonína Zápotockého k absolventům Vojenské technické akademie Antonína Zápotockého v Brně v únoru 1954.

Domnívám se, že jednou z vážných příčin, proč naši velitelé stále ještě věnují malou pozornost studiu politické ekonomie, je nesprávné chápání vztahu politické ekonomie k vojenské vědě. Naši velitelé ještě dobře nevidí v politické ekonomii pomocníka ve své práci. Domnívají se, že vojenská věda nemá s politickou ekonomikou nic společného.

Pokusím se tedy stručně vysvětlit vztah politické ekonomie k vojenské vědě. Pro lepší srozumitelnost, a také proto, poněvadž do politické ekonomie bývaly zahrnovány i problémy cizí, neekonomické — shrnu nejprve základní ekonomické pojmy, nutné pro pochopení předmětu politické ekonomie. Na tomto základě bude již možné pochopit základní rysy vztahu politické ekonomie k vojenské vědě.

Marxistická politická ekonomie zkoumá společenské vztahy výroby a rozdělování hmotných statků na různých stupních vývoje společnosti. Výroba hmotných statků, jako uvědomělá činnost lidí, je základem života a vývoje společnosti. Ve výrobě lidé účelně působí na předměty přírody a přizpůsobují je pro potřeby člověka. V tomto procesu člověk vystupuje jako pracovní síla vůči přírodě — pracovnímu předmětu. Pracovní síla působí na pracovní předmět pomocí výrobních nástrojů (strojů), t. j. pomocí pracovních prostředků. Pracovní prostředky a pracovní předměty dohromady tvoří výrobní prostředky. Výroba pracovních prostředků je vlastní jenom lidské práci. Ve vývoji člověka teprve výrobou pracovních prostředků počíná práce v pravém slova

²⁾ N. A. Bulganin, 30 let sovětských ozbrojených sil, Naše vojsko 1951, str. 16.

³⁾ Tamtéž.

smyslu. Schopnost vyrábět hmotné statky účelnou pracovní činností za pomoci pracovních prostředků má jen člověk. Tím se liší od živočichů.

Nejdůležitějším hmotným činitelem rozvoje výroby a společnosti jsou výrobní nástroje, poněvadž je jich používáno a jsou rozvíjeny lidskou pracovní silou, hlavní živou silou výroby. Lidé tím, že používají výrobních nástrojů k výrobě, rozvíjejí své pracovní schopnosti (dovednost a zručnost), rozšiřují své výrobní zkušenosti a zároveň zase zdokonalují výrobní nástroje. Tak v historii lidské společnosti prošly výrobní nástroje složitým vývojem od prosté hole k dnešním důmyslným obráběcím strojům, zároveň s rozvojem lidských pracovních schopností a výrobních zkušeností od polozvířecího primitiva, téměř zcela podřízeného přírodním živlům, k socialistickému člověku, ovládajícímu dnes již i tajemství tvorivého využití atomové energie — vpravdě vládci nad přírodou.

Lidé, jejich pracovní schopnosti a výrobní zkušenosti a výrobní nástroje tvoří výrobní síly společnosti. Výrobní síly jsou jednou stránkou výroby, stránkou, která vyjadřuje vztahy lidí k přírodě. Avšak člověk nevystupuje ve výrobě vůči přírodě sám, nýbrž jako člen vyrábějící lidské společnosti. Proto v procesu výroby vstupují lidé nejen do vztahu k přírodě, ale zároveň vstupují do vztahů mezi sebou navzájem. Vztahy mezi lidmi ve výrobě jsou výrobní (ekonomické) vztahy lidí. Výrobní vztahy lidí tvoří druhou, společenskou stránku výroby.

Lidé vyrábějí za účelem spotřeby. Výroba tedy slouží spotřebě, zároveň podmiňuje spotřebu. Společenský výrobek se pohybuje od výroby k spotřebě. Spojovacím článkem mezi výrobou a spotřebou je rozdělování výrobků ve společnosti. Spotřeba opět podmiňuje další výrobu. Tak se společenská výroba, rozdělování a spotřeba navzájem podmiňují. Výrobní vztahy v bezprostřední výrobě určují i vztahy mezi lidmi v oblasti rozdělování výrobků. Proto do pojmu výrobní vztahy zahrnujeme vztahy mezi lidmi jak v oblasti bezprostřední výroby, tak v oblasti rozdělování. Obojí dohromady tvoří výrobní vztahy společnosti.

Výrobní síly a výrobní vztahy tvoří dvě stránky společenské výroby — na určitém stupni jejího vývoje tvoří dvě stránky výrobního způsobu. Výrobní síly jsou určujícím činitelem vývoje výroby. Vývoj, změny ve výrobních silách, obzvláště ve výrobních nástrojích, vyvolávají změny ve výrobních vztazích společnosti. Výrobní vztahy však působí zpětně na výrobní síly. Pokud jsou výrobní vztahy v plném souladu s charakterem výrobních sil, umožňují svobodný rozvoj výrobních sil, dávají průchod jejich rozvoji, jsou tak rozhodujícím činitelem rozvoje výrobních sil. Na určitém stupni vývoje výrobních sil se však existující výrobní vztahy stávají brzdou dalšího rozvoje výrobních sil. V takovém případě nastupují na místo starých výrobních vztahů nové výrobní vztahy, které se opět stávají rozhodujícím činitelem určujícím další rozvoj výrobních sil v novém výrobním způsobu.

V dějinách společnosti se vystřídalo pět výrobních způsobů: prvobytně pospolný, otrokářský, feudální, kapitalistický a socialisticko-komunistický.

Společenské výrobní vztahy jsou určovány formami vlastnictví výrobních prostředků. Na příklad výrobní vztahy za kapitalismu jsou určeny soukromým vlastnictvím výrobních prostředků kapitalisty — výrobní vztahy za socialismu jsou určeny společenským socialistickým vlastnictvím výrobních prostředků. Formami vlastnictví výrobních prostředků je dáno postavení různých společenských skupin (tříd) ve výrobě a

jejich vzájemný vztah — „jejich vzájemné působení“.) Na příklad kapitalisté jako vlastníci výrobních prostředků mají vládnoucí postavení ve výrobě, vykořisťují proletáře, kteří výrobní prostředky nevlastní. Pracující za socialismu jako účastníci společenského vlastnictví výrobních prostředků nevykořisťují ani nejsou vykořisťováni, co do postavení ve výrobě jsou si rovni. Na formách vlastnictví výrobních prostředků a na postavení různých společenských skupin ve výrobě jsou plně závislé formy rozdělování výrobků ve společnosti. Na příklad za kapitalismu jsou výrobky rozdělovány ve prospěch kapitalistů, zatím co spotřeba proletářů neustále klesá; kapitalisté shrabují stále tučnější zisky a dělníkům zůstává jen tolik, aby druhý den byli schopni opět pro kapitalistu pracovat, jestliže jejich práci ovšem kapitalista potřebuje. Za socialismu se pracující podílejí na společném výrobku rovně, podle zásluhy; životní úroveň celé společnosti neustále roste.

Politická ekonomie, která zkoumá společenské vztahy výroby a rozdělování hmotných statků — výrobků na různých stupních vývoje lidské společnosti, se tedy zabývá formami vlastnictví výrobních prostředků, z toho vyplývajících postavení různých společenských skupin ve výrobě a na nich závislými formami rozdělování výrobků.

Ve společnosti, kde formy vlastnictví, postavení společenských skupin ve výrobě a formy rozdělování jsou protikladné, je zákonitým jevem třídní boj vykořisťovaných proti vykořisťovatelům. Třídní boj, který vrcholí sociální revolucí, porážkou vykořisťovatelských tříd, likvidací reakčních výrobních vztahů, brzdicích rozvoj výrobních sil společnosti, a nastolením nových výrobních vztahů.

Výrobní vztahy společnosti ve svém souhrnu tvoří základnu společnosti, hospodářský řád společnosti. Základna si vytváří vlastní ideologickou nadstavbu. Nadstavba slouží své základně, napomáhá jejímu upevnování a tím prostřednictvím základny působí na vývoj výrobních sil. Základna, výrobní vztahy společnosti, jako prostředník vzájemného působení výrobních sil a nadstavby, je středem působení hybných sil vývoje společnosti.

Politická ekonomie pak nemůže zkoumat výrobní vztahy izolovaně, zkoumá výrobní vztahy ve vývoji a ve vzájemném vztahu s výrobními silami a nadstavbou. Zkoumání výrobních vztahů je tedy klíčem k poznání hybných sil vývoje společnosti a tedy i takových společenských jevů, jako je válka. Karel Marx o tom píše: „Moje bádání vedlo k závěru, že právní vztahy, stejně jako formy státu, nemohou být pochopeny ani u sebe samých, ani z tak zvaného všeobecného vývoje lidského ducha, nýbrž naopak, že tkví svými kořeny v materiálních životních poměrech, jejichž souhrn nazval Hegel, po příkladu Angličanů a Francouzů XVIII. století, „občanskou společností“, že však anatomii občanské společnosti je nutno hledat v politické ekonomii.“⁴⁾

Chceme-li tedy poznat hybné síly vývoje společnosti, chceme-li poznat podstatu společenských jevů, jako je válka, musíme zkoumat a poznat výrobní vztahy společnosti v jejich vývoji. Výrobní vztahy společnosti existují a vyvíjejí se objektivně, nezávisle na vůli nebo přání lidí. Vývoj výrobních vztahů společnosti je určován objektivními, vnitřními příčinnými procesy, zákonitými procesy vývoje výrobních vztahů. Odrazem

⁴⁾ B. Engels, K. Marx „Ke kritice politické ekonomie“, Marx-Engels, Vybrané spisy, Svoboda 1950, svazek I., str. 382.

⁵⁾ Marx-Engels, Vybrané spisy, I, Svoboda, str. 369—370. Proloženo mnou — J. T.

těchto objektivních zákonitých procesů „v hlavách lidí“⁶⁾ a jsou zákony vědy, zákony politické ekonomie. V tomto smyslu jsou zákony politické ekonomie zákony objektivními, odrážejícími zákonitosti vývoje výrobních vztahů.

Politická ekonomie je věda, která zkoumá zákony vývoje výrobních vztahů.

Skutečnost, že ekonomické zákony mají objektivní charakter, znamená, že lidé jsou slepě podřízeni neodvratnému působení těchto zákonů, že osud lidí je jimi předurčen. Naopak. Lidé mohou poznat působení ekonomických zákonů a na základě toho využívat jejich působení v zájmu společnosti, ve prospěch společnosti a tím mohou lidé „krotit“, „osedlat“ ekonomické síly tak jako jsou stále dokonaleji poznávány a využívány síly přírodní. Svědčí o tom nedávno v SSSR prakticky využitý způsob pozvolného uvolňování vnitrojaderných atomových sil v první průmyslové atomové elektrárně na světě.

Metoda poznání ekonomických zákonů je založena na aplikaci hlavních pouček dialektického a historického materialismu — světového názoru, filosofického učení marxismu-leninismu. Na rozdíl od přírodních věd není možné v politické ekonomii používat jako nástroje poznání vědeckého experimentu (pokusu). Proto tím větší význam v politické ekonomii má vědecká abstrakce, logický proces proniknutí do podstaty jevu abstrahováním od druhotných vnějších rysů jevu. Ověření pravdivosti poznatků politické ekonomie dává společenská praxe, praxe pracujících mas.

Poučka o ověření pravdivosti poznatků politické ekonomie společenskou praxí vyplývá z té skutečnosti, že se působení ekonomických zákonů projevuje v činnosti lidí prostřednictvím činnosti různých společenských skupin. Proto také, na rozdíl od přírodních věd, objevování a využití nového ekonomického zákona, dotýkajícího se zájmů reakčních, dožívajících sil společnosti naráží na prudký odpor těchto sil. K překonání odporu reakčních společenských sil je zapotřebí nové společenské síly, schopné tento odpor překonat. V zemích lidové demokracie existuje taková síla v podobě svazku dělnické třídy a pracujícího rolnictva, jak znovu zdůraznil X. sjezd Komunistické strany Československa. Právě tu vystupuje do popředí rozhodující úloha lidových mas v dějinách společnosti. Tu také vystupuje do popředí třídní charakter objevování a využívání ekonomických zákonů v třídní společnosti.

Hovoříme-li o objevování a využívání nového ekonomického zákona, máme na mysli tu skutečnost, že většina ekonomických zákonů — na rozdíl od zákonů přírodních věd — působí jen v určitém historickém období a pak ustupuje novým zákonům. Tak je tomu na příklad se zákonem konkurence a anarchie kapitalistické výroby, který v ekonomických podmínkách socialismu ustupuje působení zákona plánovitého, proporcionálního rozvoje národního hospodářství. Podobně je tomu se zákonem hodnoty, který působí v těch výrobních způsobech, kde existuje zbožní výroba a směna. Naproti tomu ekonomický zákon nezbytného souladu výrobních vztahů s charakterem výrobních sil působí stále, pokud existuje společenská výroba, a je základem střídání různých způsobů výroby v dějinách společnosti. Politická ekonomie, která zkoumá zákony

⁶⁾ J. V. Stalin, Ekonomické problémy socialismu v SSSR, Nová mysl čís. 9 a 10/1952, str. 730.

vývoje výrobních vztahů na různých stupních vývoje společnosti, její historie, je vědou historickou.

Souhrnně řečeno, politická ekonomie je věda o vývoji společensko-výrobních, t. j. ekonomických vztahů lidí; zkoumá a odhaluje zákony, které řídí výrobu a rozdělování výrobků na různých stupních vývoje společnosti. Řízení výroby směrem neustálého jejího rozvoje a řízení rozdělování výrobků především pro přednostního spotřebitele — bojující frontu — má nesmírnou důležitost pro obranyschopnost státu.

*

Karel Marx a Bedřich Engels nejednou poukazovali na úzký vztah mezi válkou a výrobou. Jako první provedli ve svých dílech¹⁾ vědecký rozbor vzájemného vztahu výroby, zvláště její druhé stránky — výrobních vztahů — a války. Tím položili základy vědeckého vyřešení úlohy ekonomiky ve válce, vyřešení, které zejména v podmínkách soudobé války provedla sovětská vojenská věda.

Podle průběhu válek, podmíněného úrovní bojové techniky na základě rozvoje výrobních sil ve vzájemné závislosti s rozvojem výrobních vztahů, rozlišuje sovětská vojenská věda v epoše kapitalismu dvě období válek: manufakturní období válek a strojové období válek.²⁾

Manufakturní období válek spadá do období vzniku a rozvoje kapitalistického výrobního způsobu. Je to období bojů a vítězství kapitalismu nad feudalismem — období, kdy pokrokové kapitalistické výrobní vztahy umožňovaly rychlý rozvoj výrobních sil. Rozvoj kapitalistické výroby od manufaktury k strojové velkovýrobě, v souvislosti s vytvořením centralisované politické moci, podmínil rozvoj bojové techniky a nových, za feudalismu neznámých způsobů válčení. Tak vývoj od raného kapitalismu 14. století k západoevropskému vyspělému kapitalismu 19. století byl ve válečnictví vývojem od zavedení prvních palných zbraní k dokonalé pušce s drážkovou hlavní, zalomenou pažbou a přesnými mířidly a k zdokonalenému dělu — byl vývojem od hluboké ztrnulé sestavy pěchoty a převahy jezdeckta k složité taktické organizaci pěchoty, jezdeckta a dělostřelectva.³⁾

V manufakturním období válek skládala se bojová technika hlavně ze sečných a bodných zbraní (šavle, bodák, pika). S rozvojem kapitalismu bylo stále větší měrou používáno střelných zbraní — pušek a děl. Válečných strojů (na př. protipevnostních) bylo používáno jako podružných bojových prostředků. Za těchto materiálních podmínek rozhodující silou a prostředkem v boji byla živá síla masy vojáků a hlavní formou boje byl boj zblízka. Výrobním vztahům rozvíjejícího se kapitalismu odpovídalo i společenské složení armád: živou bojovou sílu dodávali hlavně rolníci a lumpenproletariát. Příkladem válek manufakturního období nám mohou být zejména války suvorovské a napoleonské.

¹⁾ Z děl přeložených do češtiny jsou to zejména: B. Engels, Armáda, Historie a vojenství, čís. 4/53, B. Egels, Anti-Dühring, Svoboda 1952; Marx-Engels: Vybrané dopisy, Svoboda 1952.

²⁾ Formulováno podle odpovědi J. V. Stalina na dopis plukovníka Razina, Nová mysl, čís. 1/47, str. 8.

³⁾ Celý tento vývoj je podrobně popsán v stati B. Engelse, Armáda, Historie a vojenství, čís. 4/53.

Počátek strojového období válek byl podmíněn přeměnou kapitalismu svobodné soutěže v kapitalismus monopolistický, v imperialismus. Je to současné období kapitalismu, kdy kapitalistické výrobní vztahy již nepostačují dalšímu rozvoji mohutných výrobních sil, kdy protiklady kapitalismu jsou vyhroceny na nejvyšší míru, kdy nastává poslední hodina kapitalistického výrobního způsobu.

Obrovský rozvoj výrobních sil v rámci kapitalistických výrobních vztahů podmínil převážně, masové zavedení strojů v armádách. Z vedlejšího bojového prostředku v podmínkách manufakturního období válek se strojová technika přeměnila v jeden z hlavních bojových prostředků v podmínkách soudobé války, jakmile byl nemotorný parní stroj nahrazen lehkým spalovacím motorem. Na základě toho vznikly nové druhy vojsk, jako je letectvo, mechanisované a tankové vojsko. To všechno ještě více zrychlovalo rozvoj válečné techniky, která je v současné době charakterisována prostředky, ještě v první světové válce neznámými, jako jsou proudové letouny, radiolokační prostředky, atomové zbraně a s jejich existencí souvisící nová ženijní technika.

Pronikavé změny ve válečné technice v podmínkách strojového období válek si vynutily nejen rozsáhlé změny v organizaci dřívějších druhů vojsk — pěchoty, dělostřelectva a jezdeckta —, ale vyvolaly též vznik nových druhů vojsk — letectva, výsadkového vojska, tankového a mechanisovaného vojska a chemického vojska. Možnost použití atomové zbraně radikálně posílila význam a úlohu zejména chemického a ženijního vojska.

Podmínky strojového období válek si vynutily pronikavé rozšíření živé síly — armády se staly masovými. Soudobá válka vyžaduje ozbrojení obrovských lidových mas. A vytvoření masových armád, ozbrojení lidových mas, znamená dát moderní zbraně do rukou proletariátu — třídního nepřitele válekychtivých imperialistů. Odtud pramení nesmyslné „theorie“ soudobých ideologů imperialismu o „malých armádách“, o „bleskové atomové válce“ nebo o „meteorologické válce“. Žádná, byť sebechytřejí navlečená „theorie“ nemůže popřít skutečnost, že s významem strojů v soudobé válce stoupá i význam člověka, jeho kulturně technické úrovně a hlavně morální úrovně. Nejen Veliká vlastenecká válka Sovětského svazu — také hrdinská vítězství čínského, korejského a vietnamského lidu znovu dokázaly, že stroje bez lidí v soudobé válce neznamenají nic. I v soudobé válce jsou stroje jen pomocníkem lidí, kteří je řídí. Živá síla je i v soudobé válce hlavní určující bojovou silou. Vzrůst masového používání strojové techniky zvyšuje význam materiálních i lidských záloh, podmiňuje vzrůst masovosti armád.

Rozvoj válečné techniky v strojovém období válek v souvislosti se vzrůstem masovosti armád klade nové požadavky na způsob vedení války. Stále zesilování útočných a obranných prostředků na jedné straně vynucuje, na druhé straně umožňuje zvyšování pohyblivosti a manévrovací schopnosti armád. Základním požadavkem úspěšného vedení války je těsná součinnost obrovských komplexů — pozemních, leteckých a námořních ozbrojených sil. K zajišťování a vedení války je nutný obrovský počet nejrůznějších funkcí, které jsou navzájem spojeny složitou dělbou práce. Vedení války se tak stává čím dál tím složitějším a každé zavedení nového bojového prostředku jako na př. zavedení atomových zbraní, má za následek další zvýšení složitosti vedení války a zabezpečení všech jejich prostředků.

Soudobá válka je „všestrannou zkouškou všech materiálních a duchovních sil každého národa“.¹⁰⁾

Podle učení Stalinské sovětské vojenské vědy jsou měřítkem mohutnosti materiálních a duchovních sil válčícího národa trvale působící činitelé — pevnost zápolí, morální duch armády, množství a jakost divisí, výzbroj armády a organizační schopnosti velitelského sboru armády, určující průběh a výsledek soudobé války.¹¹⁾

Obrovské rozměry soudobých válek co do prostoru a obrovské požadavky na jejich materiální a lidské zdroje nutí válčící státy využívat všech ekonomických, politických a morálních možností celé země. S tím spojená dlouhodobost a vleklost soudobých válek si vynucuje, na rozdíl od manufakturního období, aby většina potřeb fronty byla kryta výrobou během války. Výsledek války je tudíž závislý nejen na vojenských silách, nýbrž i na ekonomických silách, na ekonomickém potenciálu válčících zemí.

Závislost války a jejího výsledku na ekonomickém potenciálu válčících zemí se projevuje v soudobé válce především ve zvýšení závislosti ozbrojených sil na průmyslové výrobě. Celá průmyslová odvětví nebo jejich převážné části (zejména průmysl strojírenský, letecký, automobilní, chemický a elektrotechnický) slouží přímo potřebám války a stávají se součástmi obrovského válečného stroje. Zvláštní klíčový význam pro zajišťování válečných prostředků mají taková základní odvětví, jako je hutnictví a strojírenství. Všechna průmyslová odvětví se účastní válečné výroby buď výrobou polotovarů nebo hotových výrobků pro potřeby ozbrojených sil. Účelně organizovaná kooperace výroby má pro produktivitu válečné výroby mimořádný význam a to proto, že výroba se uskutečňuje za značně těžkých podmínek. Tím je ovšem zatažen do válečného procesu celý distribuční aparát, zejména nesmírně stoupá význam a úloha dopravy. Tak je nespočetnými materiálními svazky těsně spjata bojová činnost armád s veškerou ekonomikou válčících zemí. To ovšem přináší nesmírné zatížení válčících zemí obrovskými válečnými výdaji na úkor potřeby obyvatelstva, odčerpáním pracovních sil pro frontu, materiální i lidské ztráty působené nepřítelovým bombardováním země. Na místě ne posledním klade na ekonomiku válčících zemí vysoké požadavky rychlý rozvoj soudobé válečné techniky. Výzkum nové bojové techniky má za války rozhodující důležitost. Tempo zavádění nových prvků válečné techniky je závislé především na rozvoji výroby, dopravy, distribuce — krátce řečeno, závisí na rozvoji ekonomiky válčících zemí.¹²⁾

Je zřejmé, že za takových podmínek, kdy rozsah válek významně vzrostl co do prostoru a času, materiálních a lidských požadavků, je bojová činnost armád v soudobé válce závislá nejen na úrovni výrobních sil válčících zemí, ale hlavně na tempu rozvoje výrobních sil, na schopnostech společnosti využít tempa rozvoje výrobních sil pro potřeby armád v průběhu války. Tempo rozvoje výrobních sil a stupeň jejich využití v přípravě i v průběhu války závisí na výrobních vztazích, na působení zákonů řídících výrobu a rozdělování výrobků. Tempo rozvoje

¹⁰⁾ J. V. Stalin, O Veliké vlastenecké válce SSSR, Naše vojsko 1953, str. 102.

¹¹⁾ Původní formulace: J. V. Stalin, O Veliké vlastenecké válce SSSR, Naše vojsko, 1953, str. 37.

¹²⁾ Číselné údaje jsou uvedeny v knize P. A. Běloha, Otázky ekonomiky v soudobé válce, Naše vojsko, 1953.

výrobních sil je ovlivňováno těžkými válečnými podmínkami, používáním náhradních pracovníků — mladistvých, starců a žen z domácnosti, nedostatkem surovin, elektrické energie atd.

*

Jak bylo již ukázáno, působení zákonů řídících výrobu a rozdělování výrobků na různých stupních vývoje společnosti zkoumá politická ekonomie.

Politická ekonomie — odhalující působení zákonů řídících výrobu a rozdělování výrobků na různých stupních vývoje společnosti — odhaluje působení základních ekonomických zákonů na různých stupních vývoje společnosti. Základní ekonomický zákon je takový ekonomický zákon, který určuje všechny základní rysy výroby na určitém stupni vývoje společnosti. Tak základní ekonomický zákon soudobého kapitalismu určuje všechny hlavní stránky a všechny hlavní procesy vývoje soudobé kapitalistické výroby, určuje její podstatu, její jádro. Obdobně je tomu se základním ekonomickým zákonem socialismu.

Ukažme si působení základního ekonomického zákona soudobého kapitalismu a základního ekonomického zákona socialismu ve vztahu k válce.

Hlavní rysy a požadavky základního ekonomického zákona soudobého kapitalismu formuluje J. V. Stalin jako „zabezpečení maximálního kapitalistického zisku vykořisťováním, zbídačováním a ožebračováním většiny obyvatelstva dané země, zotročováním a soustavným olupováním národů jiných zemí, zejména zaostalých zemí, a konečně válkami a militarisací národního hospodářství, využívanými k zabezpečení nejvyšších zisků“.¹³⁾

Působení základního ekonomického zákona soudobého kapitalismu podmiňuje, za prvé, nevyhnutelnost imperialistických válek. Nevyhnutelnost imperialistických válek tkví v samé podstatě imperialismu — onoho stadia vývoje kapitalismu, kdy kapitalistickou volnou soutěž vystřídal monopol panství monopolů a finančního kapitálu, kdy na místě vývozu zboží nabyl velkého významu vývoz kapitálu, kdy si mezinárodní monopoly rozdělují mezi sebou svět, kdy je již skončeno územní rozdělení světa mezi největší kapitalistické státy. V ekonomice imperialismu leží klíč k vysvětlení příčin vzniku válek 20. století, i dvou světových válek, které svým rozsahem a krutostí předčily všechny předchozí války. Bez prozkoumání a pochopení ekonomické podstaty imperialismu „... není vůbec možno porozumět nynější válce a nynější politice...“, napsal V. I. Lenin v roce 1917.¹⁴⁾

Působení základního ekonomického zákona soudobého kapitalismu podmiňuje, za druhé, konečný cíl soudobých imperialistických válek: dosažení maximálních kapitalistických zisků. Tak v letech přípravy a průběhu druhé světové války vzrostly zisky amerických monopolistů z 4,9 miliard dolarů ročního průměru let 1935—39 na 31,5 miliardy dolarů ročního průměru v letech 1946—1950.¹⁵⁾

¹³⁾ J. V. Stalin, Ekonomické problémy socialismu v SSSR, Nová mysl, čís. 9 a 10, 1952, str. 706.

¹⁴⁾ V. I. Lenin, Imperialismus jako nejvyšší stadium kapitalismu, Svoboda, Praha 1951, str. 8.

¹⁵⁾ Všechny údaje z druhé světové války uvádím podle Velké sovětské encyklopedie, druhé ruské vydání z r. 1951, díl 8, heslo: Válečná ekonomika.

V letech 1946—1950 vydělali američtí monopolisté jen na úrocích ze státních půjček 5,5 miliardy dolarů, t. j. více než činily všechny zisky amerických kapitalistických společností v roce 1939. V době rozpoutání války proti korejskému lidu, v hospodářském roce 1950—1951 dostalo 40% všech válečných zakázek v celkové částce 23,8 miliardy dolarů 10 největších amerických monopolů, z nichž nejznámější jsou General Motors Co., Ford Motor Co. a General Electric Co.

Působení základního ekonomického zákona soudobého kapitalismu podmiňuje, za třetí, společenské rozdělení obrovských nákladů na soudobé imperialistické války; náklady nese většina obyvatelstva dané země a národy jiných, zejména zaostalých zemí. Tak v letech druhé světové války, v letech 1941 až 1943, poklesla ve Spojených státech amerických výroba předmětů široké spotřeby o 25 až 70%. V letech 1939 až 1948 se ve Spojených státech amerických zvýšily daně pracujících o 40%, zatím co se podíl daňového zatížení důchodů kapitalistů snížil o 44%. V hospodářském roce 1948 až 1949 činil ve Spojených státech amerických podíl průměrné roční mzdy na militarizaci 40%. V letech druhé světové války klesala ve Spojených státech amerických ještě rychleji životní úroveň pracujících než před válkou: reálná mzda poklesla tak, že si jen 8% dělníků vydělalo na úhradu životního minima. Intensita práce stoupla tak, že v roce 1943 bylo ve Spojených státech 2 414 000 případů pracovních úrazů; byly vydány nové zákony proti pracujícím, rychle klesaly reálné důchody pracujících farmářů, nadále trvala nezaměstnanost. Válka způsobila hospodářský úpadek v západoevropských zemích a zásobovací krizi. V Japonsku došlo k hospodářskému úpadku v letech 1943 až 1945, takže denní lístkový příděl představoval v roce 1945 místo minima 2165 kalorií jen 1680 kalorií. Válka přivedla zesílení vykořisťování národů koloniálních a závislých zemí. Předpověď buržoasních ekonomů, že válka vyřeší protiklady imperialismu, se nesplnila. Naopak. Všechny protiklady imperialismu se zákonitě ještě více zostrily: zostril se třídní boj, zostril se boj o zúžené trhy mezi kapitalistickými monopoly, zostril se boj o nové rozdělení světa mezi imperialistickými mocnostmi, zostril se boj kolonií a závislých zemí o osvobození.

V důsledku toho všeho, konečně, působení základního ekonomického zákona soudobého kapitalismu podmiňuje reakční ráz soudobých imperialistických válek a základní nejobecnější tendence jejich průběhu. Poskytuje základní nejobecnější materiál k vysvětlení mohutnosti a síly trvale působících činitelů soudobé války a vstupné tendence jejich vývoje v průběhu války ve válčící imperialistické zemi.

Zcela jinak je tomu se základním ekonomickým zákonem socialismu. Podstatné rysy a požadavky základního ekonomického zákona socialismu formuluje J. V. Stalin jako „... zabezpečení maximálního uspokojování neustále rostoucích hmotných a kulturních potřeb celé společnosti nepřetržitým růstem a zdokonalováním socialistické výroby na základě nejvyšší techniky.“¹⁶⁾

Působení základního ekonomického zákona socialismu podmiňuje, za prvé, spojení boje za vybudování komunismu s bojem socialistické společnosti za spravedlivý mír. Každé válečné napadení socialistického státu omezuje maximum uspokojování hmotných a kulturních potřeb celé socialistické společnosti, snižuje tempo rozvoje socialistické výroby. Vždyť škody, způsobené německými fašisty národnímu hospodářství SSSR a

¹⁶⁾ J. V. Stalin, Ekonomické problémy socialismu v SSSR, Nová mysl, čís. 9 a 10, 1952, str. 707.

sovětským občanům v druhé světové válce, činily ve státních cenách z roku 1941 na 679 miliard rublů, vedle ztrát na životech, zmrzačení atd.

Zájmy socialismu jsou totožné se zájmy lidskosti. To dokazuje též zahraniční politika prvního socialistického státu na světě — Sovětského svazu, její nepřetržitě úsilí o dosažení trvalého a spravedlivého míru.

Působení základního ekonomického zákona socialismu podmiňuje, za druhé, konečný cíl války, jestliže byl socialistický stát napaden: v takovém případě socialistický stát bojuje za odstranění vykořisťování, za odstranění národní poroby, za blaho celé společnosti, za odstranění válečných béd. Socialistický stát nemůže vést válku reakční, válku nespravedlivou. Tak v průběhu druhé světové války osvobodila sovětská vojska řadu fašisty porobených národů. Světodějně vítězství Sovětského svazu umožnilo rozšíření tábora socialismu a tím upevnění a rozšíření základny boje za mír. Zaslouhou Sovětského svazu znamenala druhá světová válka další krok k vítězství komunismu na celém světě, komunismu, v němž zaniknou všechny formy nadvlády člověka nad člověkem, i válka.

Působení základního ekonomického zákona socialismu podmiňuje za třetí rozdělení válečných nákladů v socialistické společnosti: rozdělení válečných nákladů musí být provedeno tak, aby byly neustále v podmínkách války maximálně uspokojovány potřeby celé společnosti nepřetržitým růstem a zdokonalováním socialistické výroby na základě nejvyšší techniky. Tak Sovětský svaz byl v druhé světové válce jediným státem, kde byly uchovány stabilní maloobchodní ceny základních druhů spotřebních předmětů, kde neproběhla zásobovací krise, kde došlo ke zvýšení mezd v základních odvětvích národního hospodářství. Již v roce 1944 převýšily výdaje státního rozpočtu SSSR na sociální a kulturní opatření úroveň roku 1940. Ihned po napadení bylo v úžasné krátké době provedeno přemístění asi 1300 velkých podniků do vnitrozemí a byla provedena přestavba celého sovětského národního hospodářství. K zajištění nepřetržitého růstu výroby sovětský stát neustále zvyšoval objem investičních prostředků, takže za čtyři léta Veliké vlastenecké války investice činily 113 miliard rublů. Na druhé straně náklady na výrobu bojových prostředků — za současného zlepšování jejich jakosti — byly sníženy o 30 až 50%; tím bylo ušetřeno na vlastních nákladech výroby asi 50 miliard rublů. V roce 1943 byla snížena daň z obrátu na 91,1 miliardy rublů ve srovnání se 127,6 miliard rublů v roce 1940. Všechni sovětský lid se v letech Veliké vlastenecké války ještě více semkl kolem své strany a vlády; na počátku války rozvinul sovětský lid nadšenou pracovní iniciativu ve hnutí za splnění 2 až 3 norem, ve hnutí frontových brigád, ve hnutí za současné zastávání několika povolání. V odpověď na výzvu strany k 1. máji 1942 se rozvinulo všesvazové socialistické soutěžení za nejlepší obsloužení fronty. Evakuací přemístěné závody brzy po své instalaci vyráběly často více výrobků, nežli před evakuací. Každý sovětský občan se zúčastnil obrany socialistické vlasti. Vnitřní i mezinárodní postavení Sovětského svazu se v průběhu druhé světové války — na rozdíl od kapitalistických států — protnikavě upevnilo.

V důsledku toho všeho, konečně, působení základního ekonomického zákona socialismu podmiňuje pokrokový ráz válek, které vzhledem k existenci imperialismu může být nucen vést socialistický stát, a základní nejjobecnější tendence jejich průběhu. Poskytuje základní nejvšeobecnější materiál k vysvětlení mohutnosti a síly trvale působících čini-

telů soudobé války a vzestupné tendence jejich vývoje v průběhu války ve válčící socialistické zemi.

Tak je tomu v hlavních rysech s působením základních ekonomických zákonů soudobého kapitalismu a socialismu ve vztahu k válce. Také působení ostatních ekonomických zákonů má vliv na jednotlivé stránky války, podle toho, kterou stránku vývoje ekonomiky určují.

Na příklad socialistické hospodářství se musí i za válečných podmínek zákonitě rozvíjet ve správných proporcích. To si vynucuje působnost objektivního ekonomického zákona o proporčním rozvoji hospodářství. Proto výstavba hospodářství co nejdříve po vypuknutí války se musí začít řídit válečným plánem hospodářského rozvoje státu. Přípravy jeho podstatných částí již v míru musí být pečlivě prováděny na základě dokonale sladěných zájmů a potřeb armády, maximálního využití ekonomických možností státu a morálních sil obyvatelstva.

Ekonomické zákony ve svém souhrnu spoluurčují, obecně určují vznik, ráz a průběh soudobých válek a základní procesy ve vývoji celkové situace vlastní i nepřítelovy.

Vojenská věda tedy musí počítat s působením ekonomických zákonů. Vojenská věda musí brát v úvahu zákony politické ekonomie.

Poučný názorný příklad vědecké úvahy vojevůdce podává Mao Ce-tung ve stati „O vleklé válce“.¹⁷⁾

Mao Ce-tung nejdříve uvádí otázku, kterou bude řešit: Jaký bude průběh války s Japonskem? a jí podřízené otázky: Může Čína zvítězit nebo ne? Může-li zvítězit, může zvítězit ihned, nebo po dlouhé době? Vyjasnění těchto otázek je nutné, aby mohl ukázat, jakým způsobem vést boj za konečné vítězství.

Východiskem celé úvahy je základní these: „Válka mezi Čínou a Japonskem — to není jen válka, nýbrž válka nikoli na život, ale na smrt, která je vedena mezi polokoloniální, polofeudální Čínou a imperialistickým Japonskem ve 30. letech XX. století.“¹⁸⁾

Pak rozebírá protikladné zvláštnosti obou bojujících zemí. Po rozboru ekonomických, vojenských a politických sil Japonska v jejich vývoji dochází k závěru: „...přednosti Japonska tkví v jeho vojenské síle, jeho slabé stránky tkví v reakčním a barbarském rázu války, kterou vede, v nedostatečném množství jeho lidských sil a materiálních zdrojů a v jeho mezinárodní izolaci.“¹⁹⁾ Po rozboru ekonomických, vojenských a politických sil Číny v jejich vývoji dochází k závěru: „...zranitelným místem Číny je její vojenská slabost, jejími přednostmi — pokrokový, spravedlivý ráz války, kterou vede, velká rozloha jejího území a široká mezinárodní podpora, které se jí dostává.“²⁰⁾

Dále ukazuje, jak tyto protikladné zvláštnosti obou válčících zemí určují směr politiky, válečnou strategii a taktiku obou stran, vleklý ráz války, konečné vítězství Číny. Podle toho je nutné orientovat vedení války.

¹⁷⁾ Je to kurs lekcí přednesených soudruhem Mao Ce-tungem v roce 1938 na shromáždění Společnosti pro studium problémů války proti japonským uchvatitelům. Tyto lekce byly uveřejněny v 2. díle vybraných spisů Mao Ce-tungových pod názvem „O vleklé válce“. Mao Ce-tungovy Vybrané spisy vyšly ruský v Moskvě v r. 1953. Na vydání jejich českého překladu se pracuje.

¹⁸⁾ Mao Ce-tung, Vybrané spisy, díl 2, Moskva 1953, str. 206. Proloženo mnou — J. T.

¹⁹⁾ Mao Ce-tung, Vybrané spisy, díl 2, Moskva 1953, str. 208.

²⁰⁾ Tamtéž, str. 210.

Mao Ce-tung, když proti hlasatelům subjektivního idealismu a mechanicismu v otázkách války odhalil objektivní možnost konečného vítězství Číny a vleklý ráz války, opírá se o znalost působení ekonomických zákonů a vyvozuje, že se protikladné zvláštnosti obou válčících zemí v průběhu války budou rozvíjet ve prospěch Číny. Na základě tohoto všestranného vědeckého rozboru situace nepřítelovy a situace vlastní předpokládá průběh války ve třech strategických etapách:

1. Strategická ofensiva nepřítele a strategická obrana Číny.
2. Strategické upevnění nepřítele a příprava protiofensivy Číny.
3. Strategická protiofensiva Číny a strategický ústup nepřítele.

Teprve potom provádí rozbor hlavních taktických prvků a jiných důležitých problémů vedení války.

Tolik k našemu příkladu vědecké úvahy vojevůdce, založené na znalosti marxismu-leninismu, i jeho významné součásti — politické ekonomie.²¹⁾

*

Nuže a nyní, když bylo ukázáno, že politická ekonomie je věda o vývoji ekonomických vztahů lidí, že ekonomické vztahy lidí a zákony jejich vývoje jsou obecným určujícím činitelem v soudobé válce; když bylo poukázáno na příklad, na kterém je možno to všechno si ověřit — bude, jak se domnívám, možné odpovědět na otázku: Jaký je vztah politické ekonomie k vojenské vědě?

Odpověď na tuto otázku možno formulovat asi takto:

Marxistická politická ekonomie je věda o vývoji společensko-výrobních, t. j. ekonomických vztahů lidí, zkoumající a odhalující zákony výroby a rozdělování výrobků na různých stupních vývoje společnosti. Odhaluje objektivní zákonité procesy ve vývoji společnosti, obecně určující vznik, ráz a průběh soudobých válek.

Marxistická politická ekonomie — odhalující objektivní zákonité procesy ve vývoji společnosti, obecně určující vznik, ráz a průběh soudobých válek — poskytuje vojenské vědě základní materiál k odhalení zákonů dané konkrétní války.

Tím je dán těsný, přímý vztah politické ekonomie k vojenské vědě. Tím je dána nezbytnost těsné spolupráce politické ekonomie a vojenské vědy. Konečně tím vším je dána nezbytnost poznání politické ekonomie zejména vyššími veliteli naší armády.

²¹⁾ Je samozřejmé, že tento stručný výňatek z obsahu Mao Ce-tungovy stati „O vleklé válce“ může ukázat čtenáři jen malý zlomek jejího myšlenkového bohatství. Je v ní vtělena kolektivní moudrost a válečná zkušenost Ústředního výboru Komunistické strany Číny. Daleko lépe tedy vznikne do věci ten, kdo si sám podrobně prostuduje stat „O vleklé válce“.